

วารสารบริหารการศึกษา มศว
ปีที่ 12 ฉบับที่ 22 มกราคม – มิถุนายน 2558

61

ของหลักสูตรฝึกอบรมมีความเหมาะสมและสอดคล้องกันในทุกองค์ประกอบ

3. ผลการตรวจสอบประสิทธิภาพของหลักสูตรฝึกอบรมครูเพื่อบูรณาการจริยธรรมในการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

3.1 ด้านความรู้ ผลการวิจัยพบว่า ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความรู้เพิ่มขึ้น โดยมีค่าเฉลี่ยของคะแนนทดสอบความรู้ หลังทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรมสูงกว่าก่อนทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยคะแนนเฉลี่ยหลังทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรม ผ่านเกณฑ์คะแนนร้อยละ 80

3.2 ด้านความสามารถ ผลการวิจัยพบว่า ผู้เข้ารับการฝึกอบรม มีคะแนนความสามารถผ่านเกณฑ์คะแนนร้อยละ 80 ทุกหัวข้อ โดยมีความสามารถจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมาคือความสามารถวัดและประเมินผลการเรียนรู้แบบบูรณาการ ความสามารถ จัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบบูรณาการ และความสามารถจัดทำหน่วยการเรียนรู้แบบบูรณาการ ตามลำดับ

3.3 ด้านความเหมาะสมของการนำหลักสูตรฝึกอบรมไปใช้ ผลการวิจัยพบว่า หลักสูตรฝึกอบรมครูเพื่อบูรณาการจริยธรรมในการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 มีความเหมาะสมในระดับมาก

คำสำคัญ: หลักสูตรฝึกอบรม, การบูรณาการจริยธรรมในการจัดการเรียนการสอน

Abstract

The objectives of this research were to develop of teacher training curriculum on integration of ethics in instructions following

Basic Education Core Curriculum B.E. 2551 and examine the efficiency. The samples consisted of 5 key informants for in-depth interview, 30 secondary teachers of Tippakornvitayakan School, and 10 experts for group discussion. The tools used in the research were an interview form, problems and needs survey form, an examination form of draft training curriculum, knowledge tests before and after training, proficiency test on integration of ethics in instructions, and an evaluation form on the appropriateness of training curriculum. The statistics used for data analyses were percentage, mean, standard deviation, and t-test.

The research findings were concluded as follow.

1. The teacher training curriculum on integration of ethics in instructions following Basic Education Core Curriculum B.E. 2551 consisted of 5 components, i.e. 1) Principles and rationale of the training curriculum, 2) Purposes of the training curriculum, 3) Curriculum structures, 4) Training methodology, and 5) Assessment and evaluation of the training curriculum.

2. The examination results on the draft of teacher training curriculum on integration of ethics in instructions found that 10 experts had a consensus on the appropriateness of the draft training curriculum and its concordances in every component.

3. The results of the examination of the efficiency of teacher training curriculum on

วารสารบริหารการศึกษา มศว
ปีที่ 12 ฉบับที่ 22 มกราคม – มิถุนายน 2558

62

integration of ethics in instructions revealed as follow.

3.1 Knowledge. The trainees gained more knowledge of integration of ethics in instructions; the average test scores after the experiment of training curriculum were significantly higher than those before the experiment at .01 level.

3.2 Proficiency. The trainees gained more proficiency in making integrated learning units, proficiency in making integrated learning plans, proficiency in making integrated learning activities, and proficiency in making assessment and evaluation in integrated learning respectively.

3.3 The appropriateness of the training curriculum usage. The training curriculum on integration of ethics in instructions following Basic Education Core Curriculum B.E. 2551 was found to be appropriate at the high level.

Keywords : Training curriculum, Integration of ethics in instructions

บทนำ

การส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียนนับว่าเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งในอดีตที่ผ่านมากระทรวงศึกษาธิการได้ให้ความสำคัญ และจัดให้มีหลักสูตรจริยศึกษาโดยกำหนดหลักการและวิธีการสอนจริยศึกษา ทั้งสอนโดยตรงและสอนสอดแทรก ซึ่งในปัจจุบันหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมจริยธรรมในตัวผู้เรียน โดยกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนไว้ 8 ประการ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุขในฐานะเป็นพลเมืองไทย

และพลโลก ได้แก่ 1) รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ 2) ซื่อสัตย์สุจริต 3) มีวินัย 4) ใฝ่เรียนรู้ 5) อยู่อย่างพอเพียง 6) มุ่งมั่นในการทำงาน 7) รักความเป็นไทย และ 8) มีจิตสาธารณะ [1]

ถึงแม้ว่ากระทรวงศึกษาธิการจะให้ความสำคัญในการส่งเสริมจริยธรรมในสถานศึกษา โดยกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ให้กับผู้เรียนก็ตาม การจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษา ที่ผ่านมามีปัญหาว่า ยังดำเนินการปลูกฝังจริยธรรมไม่ได้ผลเท่าที่ควร ซึ่งมีปัญหาหลายลักษณะและมีแนวโน้มไปในทิศทางเดียวกัน ได้แก่ แนวทางการนำหลักสูตรไปใช้ ยังขาดประสิทธิภาพ เนื้อหาที่สอนไม่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ครูผู้สอนทำหน้าที่เป็นเพียงผู้ให้ข่าวสารและข้อเท็จจริงแก่ผู้เรียน ส่วนผู้เรียนเป็นเพียงผู้รับข่าวสารและข้อเท็จจริงไว้ในการวัดและประเมินผลด้านจริยธรรมก็เป็นไปในลักษณะวัดความรู้ความจำเป็นส่วนมาก [2] ครูต้องจัดการเรียนการสอนตามกรอบของเนื้อหาอันมากมายที่หลักสูตรวางไว้ มุ่งจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อให้บรรลุจุดประสงค์เป็นกระบวนการสอน-เรียน-สอบ ทั้งที่ครูและนักเรียนกระทำไปด้วยความจำใจ และมองไม่เห็นคุณค่าของการมีส่วนร่วมในเรื่องนี้อย่างจริงจัง [3] นอกจากนี้ยังให้เข้าใจค่านิยมที่สืบทอดกันมาในรูปแบบของแบบแผนสังคม ซึ่งเป็นการเรียนรู้กฎหมายทางจริยธรรม ซึ่ง Lampkin [4] ได้เสนอว่า เกิดความไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง ผู้เรียนไม่สามารถที่จะประยุกต์ กฎเหล่านั้นเพื่อแก้ปัญหาที่เปลี่ยนแปลงตามสภาพสังคมได้ โรงเรียนในฐานะที่เป็นสถาบันที่ให้อิสระในการยึดถือค่านิยม จึงทำหน้าที่อบรมจริยธรรมตามที่สังคมคาดหวัง การจัดการเรียนการสอน จึงเป็นการสอนเนื้อหาของข้อบังคับจริยธรรม ซึ่งจะต้องมีกฎบังคับ

จากงานวิจัยเกี่ยวกับการบูรณาการจริยธรรมในการเรียนการสอนที่กล่าวมา และจาก

การศึกษาสภาพการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการของครูในปัจจุบัน พบว่า การบูรณาการระหว่างวิชาต่าง ๆ สามารถกระทำได้ในระดับประถมศึกษาได้เป็นอย่างดี เพราะครูระดับประถมศึกษาสอนทุกวิชาด้วยตนเอง จึงสามารถนำสาระการเรียนรู้มาบูรณาการ สอดแทรกในการจัดการเรียนการสอนได้ ส่วนการสอนในระดับมัธยมศึกษาค่อนข้างมีปัญหาและอุปสรรคมาก เนื่องจากครูแต่ละคนถนัดสอนวิชาเดียว การบูรณาการสอดแทรกจริยธรรมในเนื้อหาวิชาก็ไม่มั่นใจ เนื่องจากไม่มีความรู้ความเข้าใจเพียงพอ การบริหารและการจัดการเกี่ยวกับการบูรณาการในการจัดการเรียนการสอนนั้นยังไม่ชัดเจน เพราะจะจัดครูเข้าสอนตามความถนัดหรือสาขาวิชาเอกแบ่งเป็นคาบเวลาอย่างชัดเจน ครูมุ่งที่จะสอนตามคาบเวลา ไม่ยืดหยุ่นเพื่อการบูรณาการ นอกจากนั้นพบว่า ครูที่สอนในระดับมัธยมศึกษาส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์ในการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ และลักษณะเฉพาะของคนไทยที่มีข้อด้อยในการทำงานร่วมกับผู้อื่น ชอบใช้ความสามารถเฉพาะตัวมากกว่าร่วมคิดร่วมทำ [5] และจากผลการศึกษาของ เพ็ญแข ประจักษ์จณี [6] เกี่ยวกับปัญหาจริยธรรมของเด็กในปัจจุบันในสังคมไทยมีปัญหาอยู่ในระดับมากถึงมากที่สุด ซึ่งสาเหตุสำคัญที่สุดมาจากครอบครัว ซึ่งมีการอบรมเลี้ยงดูที่ขาดประสิทธิภาพ ทำให้เด็กและเยาวชนขาดจิตสำนึกที่ดี ขาดความรับผิดชอบ และขาดคุณธรรมจริยธรรม มีการเน้นด้านวัตถุมากกว่าจิตใจ รวมทั้งระบบการศึกษาขาดประสิทธิภาพ ไม่สามารถปลูกฝังเยาวชนให้มีจิตสำนึกได้ การเรียนการสอนไม่เน้นหนักด้านคุณธรรมจริยธรรม ไม่มีการจัดการเรียนการสอนอย่างจริงจังเพื่อพัฒนาจิตสำนึกคุณธรรมจริยธรรม นอกจากนี้ยังพบว่าสถาบันศาสนา ไม่ได้ทำหน้าที่ในการปลูกฝัง ถ่ายทอด อบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชนอย่างจริงจัง ขาดตัวแบบที่ดีงามด้าน

ศาสนา ไม่สามารถยึดเหนี่ยวจิตใจคนให้ทำความดีได้ จึงสรุปได้ว่า สภาพปัญหาพฤติกรรมจริยธรรมนักเรียนยังคงอยู่ในระดับที่ไม่น่าพอใจ นักเรียนมีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมที่เป็นปัญหาแตกต่างกันไปตามบริบทของสังคม สภาพการจัดการเรียนการสอนที่มุ่งเน้นให้สาระที่เป็นความรู้แก่นักเรียนเพียงด้านเดียว การเสริมสร้างจริยธรรมในสถานศึกษายังมุ่งให้ความรู้และภาระงาน การพัฒนาจริยธรรมเป็นหน้าที่ของครูผู้สอนจริยธรรม รวมทั้งสภาพปัญหาของการปลูกฝังค่านิยมเชิงจริยธรรมในแต่ละสาระ ซึ่งแนวทางหนึ่งในการแก้ไขปัญหาคือ การพัฒนาจริยธรรมนักเรียนด้วยการบูรณาการจริยธรรมในแต่ละวิชา ตามที่หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ที่ให้สถานศึกษาจัดการเรียนการสอนด้วยการบูรณาการ แต่สภาพปัญหาที่พบคือ ครูยังขาดความรู้ความสามารถในการบูรณาการจริยธรรม ขาดการสังเคราะห์และบูรณาการหลักสูตรอย่างเหมาะสม [7] รวมทั้งครูยังไม่เปลี่ยนพฤติกรรมการสอน [8] โดยเฉพาะจริยธรรมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน 8 ประการ ตามข้อกำหนดของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 คือ 1) รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ 2) ซื่อสัตย์สุจริต 3) มีวินัย 4) ใฝ่เรียนรู้ 5) อยู่อย่างพอเพียง 6) มุ่งมั่นในการทำงาน 7) รักความเป็นไทย 8) มีจิตสาธารณะ ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้เรียน ที่จะรับการพัฒนาโดยตรง และเต็มศักยภาพ อันจะเป็นรากฐานที่ดีในการที่จะเจริญเติบโตเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของประเทศชาติสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมครูเพื่อบูรณาการจริยธรรมในการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

วารสารบริหารการศึกษา มศว

ปีที่ 12 ฉบับที่ 22 มกราคม – มิถุนายน 2558

64

2. เพื่อตรวจสอบประสิทธิภาพของหลักสูตรฝึกอบรมในด้านความรู้ ความสามารถในการ บูรณาการจริยธรรมในการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และด้านความเหมาะสมในการนำหลักสูตรฝึกอบรมไปใช้

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ มุ่งพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมครูเพื่อบูรณาการจริยธรรมในการจัดการเรียน การสอนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยใช้กระบวนการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) โดยแบ่งการดำเนินการวิจัยเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน สำหรับใช้ในการวางแผนการสร้างหลักสูตรฝึกอบรมครูเพื่อบูรณาการจริยธรรมในการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อวิเคราะห์ สังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมครูเพื่อบูรณาการจริยธรรมในการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ส่วนที่ 2 เป็นการสอบถามความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิด้านการพัฒนาจริยธรรม จำนวน 5 คน เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการบูรณาการจริยธรรมในการจัดการเรียนการสอน ส่วนที่ 3 เป็นการสอบถามครูผู้สอนจำนวน 30 คน โดยใช้แบบสอบถาม เพื่อให้ได้ข้อมูลสภาพปัญหาและความต้องการบูรณาการจริยธรรมในการจัดการเรียน การสอน มาใช้สร้างหลักสูตรฝึกอบรม

ขั้นตอนที่ 2 สร้างหลักสูตรฝึกอบรม จากวิธีการบูรณาการจริยธรรมในการจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับการพัฒนาครูผู้สอน เพื่อให้

สามารถบูรณาการจริยธรรมในการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ที่จำเป็นต้องพัฒนา โดยแบ่งการดำเนินการออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 การสร้างโครงสร้างหลักสูตรฝึกอบรม ส่วนที่ 2 การตรวจสอบโครงสร้างหลักสูตรฝึกอบรม ด้วยการจัดสนทนากลุ่ม (Focus group) ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 10 คน และ ส่วนที่ 3 เป็นการปรับปรุงโครงสร้างหลักสูตรฝึกอบรมตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำไปทดลองใช้ต่อไป

ขั้นตอนที่ 3 ตรวจสอบประสิทธิภาพของหลักสูตรฝึกอบรม โดยนำหลักสูตรฝึกอบรมไปทดลองใช้กับครูผู้สอนในระดับชั้นมัธยมศึกษา จำนวน 30 คน แล้วนำมาตรวจสอบประสิทธิภาพของหลักสูตรฝึกอบรม มี 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านความรู้ จากการทดสอบความรู้ก่อนและหลังการฝึกอบรม 2) ด้านความสามารถ จากความสามารถในการจัดทำหน่วยการเรียนรู้แบบบูรณาการ การจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบบูรณาการ การวัดและประเมินผลการเรียนรู้แบบบูรณาการ ของผู้เข้ารับการฝึกอบรม 3) ด้านความเหมาะสม จากการประเมินความเหมาะสมในการนำหลักสูตรฝึกอบรมไปใช้

ขั้นตอนที่ 4 การปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรฝึกอบรม จากการนำไปทดลองใช้ เพื่อให้ได้หลักสูตรฝึกอบรมฉบับสมบูรณ์ เพื่อที่จะนำไปใช้ฝึกอบรมกับครูผู้สอนในโรงเรียนอื่นหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ให้สามารถบูรณาการจริยธรรมในการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ต่อไป

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ 1) ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 คน และครูผู้สอนในระดับมัธยมศึกษา โรงเรียน

วารสารบริหารการศึกษา มศว

ปีที่ 12 ฉบับที่ 22 มกราคม – มิถุนายน 2558

65

ทิพพากรวิทยาการ ในปีการศึกษา 2556 จำนวน 30 คน เพื่อสอบถามความคิดเห็นด้านการพัฒนาจริยธรรม และ 2) ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 10 คน เพื่อจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group) ประเมินความสอดคล้องและความเหมาะสมของโครงสร้างหลักสูตรฝึกอบรมก่อนนำไปทดลองใช้ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ แบบสำรวจสภาพปัญหาการบูรณาการจริยธรรมในการจัดการเรียนการสอน แบบสำรวจความต้องการบูรณาการจริยธรรมในการจัดการเรียนการสอน แบบตรวจสอบโครงสร้างหลักสูตรฝึกอบรม แบบทดสอบความรู้ก่อนและหลังการฝึกอบรม แบบประเมินความรู้ความสามารถในการบูรณาการจริยธรรมในการจัดการเรียนการสอน และ แบบประเมินความเหมาะสมในการนำหลักสูตรไปใช้ การหาคุณภาพเครื่องมือ โดยการนำเครื่องมือดังกล่าว ไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 คน ตรวจสอบความเหมาะสมและความสอดคล้องของเครื่องมือ โดยใช้ค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Item Objective Congruence : IOC) และนำข้อคำถามไปปรับปรุงแก้ไขตามที่ผู้ทรงคุณวุฒิเสนอแนะ เพื่อให้มีความเหมาะสมและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น สำหรับเครื่องมือที่เป็นแบบมาตราประมาณค่า ได้แก่ แบบสำรวจสภาพปัญหาการบูรณาการจริยธรรมในการจัดการเรียนการสอน และแบบประเมินความเหมาะสมในการนำหลักสูตรฝึกอบรมไปใช้ โดยนำไปทดลองใช้ (Try out) กับครูที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 คน เพื่อหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ได้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α - coefficient) ของข้อคำถามเท่ากับ 0.92 และ 0.91 ตามลำดับ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสถิติทดสอบที (t-test)

สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นในการฝึกอบรมหลักสูตรฝึกอบรมครูเพื่อบูรณาการจริยธรรมในการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 สรุปได้ว่า จริยธรรมตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 กำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ 8 ข้อ สมควรที่จะนำมาบูรณาการในการจัดการเรียนการสอนทั้ง 8 ข้อ การบูรณาการจริยธรรมในการจัดการเรียนการสอนใน 4 หัวข้อ ได้แก่ การจัดทำหน่วยการเรียนรู้แบบบูรณาการ การจัดทำแผนการเรียนรู้แบบบูรณาการ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบบูรณาการ และการวัดและประเมินผลการเรียนรู้แบบบูรณาการ มีความเหมาะสม แนวทางการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม มี 5 องค์ประกอบ ได้แก่ หลักการและเหตุผลของหลักสูตรฝึกอบรม จุดมุ่งหมายของหลักสูตรฝึกอบรม โครงสร้างของหลักสูตรฝึกอบรม วิธีดำเนินการฝึกอบรม และการวัดและประเมินผล การฝึกอบรม ซึ่งในแต่ละองค์ประกอบมีความเหมาะสม ส่วนแนวคิดการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม 4 ขั้นตอน ได้แก่ การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน การสร้างหลักสูตรฝึกอบรม การตรวจสอบประสิทธิภาพของหลักสูตรฝึกอบรม และการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรฝึกอบรม มีความเหมาะสมสามารถนำไปใช้จัดฝึกอบรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ และจากผลการสำรวจสภาพปัญหาและความต้องการบูรณาการจริยธรรมในการจัดการเรียนการสอน พบว่า สภาพปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง และครูมีความต้องการบูรณาการจริยธรรมในการจัดการเรียนการสอน ร้อยละ 90.00

ผลการประเมินความเหมาะสมของโครงสร้างหลักสูตรฝึกอบรม พบว่า องค์ประกอบของหลักสูตรฝึกอบรมครูเพื่อบูรณาการจริยธรรมในการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรแกนกลาง

การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 มี 5 องค์ประกอบ ได้แก่ หลักการและเหตุผลของ หลักสูตรฝึกอบรม จุดมุ่งหมายของหลักสูตร ฝึกอบรม โครงสร้างของหลักสูตรฝึกอบรม วิธีดำเนินการฝึกอบรม การวิเคราะห์และประเมินผล การฝึกอบรม มีความเหมาะสมและสอดคล้องกันในทุกองค์ประกอบ และโครงสร้างของหลักสูตร ฝึกอบรม ซึ่งประกอบด้วย หลักการและเหตุผลของ หลักสูตรฝึกอบรม หน่วยการเรียนรู้ของหลักสูตร ฝึกอบรม วิธีดำเนินการฝึกอบรม การวัดและ ประเมินผลการฝึกอบรม มีความเหมาะสมทุก ประการ

ผลการตรวจสอบประสิทธิภาพของ หลักสูตรฝึกอบรม โดยพิจารณาจากความรู้ ความสามารถของผู้เข้ารับการฝึกอบรมในการ บูรณาการจริยธรรมในการจัดการเรียนการสอน และ ประเมินความเหมาะสมของการนำหลักสูตรฝึกอบรม ไปใช้ โดยในด้านความรู้ พบว่า ค่าเฉลี่ยของคะแนน ทดสอบความรู้ของผู้เข้ารับการฝึกอบรม หลังทดลอง ใช้หลักสูตรฝึกอบรม มีค่าเฉลี่ยสูงกว่าก่อนทดลองใช้ หลักสูตรฝึกอบรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยคะแนนเฉลี่ยหลังทดลองใช้หลักสูตร ฝึกอบรม ผ่านเกณฑ์คะแนนร้อยละ 80 ด้าน ความสามารถ พบว่า ผู้เข้ารับการฝึกอบรม มี คะแนนความสามารถผ่านเกณฑ์คะแนนร้อยละ 80 ทุกหัวข้อ โดยมีความสามารถจัดทำแผนการจัดการ เรียนรู้แบบบูรณาการ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมาคือ ความสามารถวัดและประเมินผลการเรียนรู้แบบ บูรณาการ ความสามารถจัดทำกิจกรรมการเรียนรู้แบบ บูรณาการ และความสามารถจัดทำหน่วยการเรียนรู้ แบบบูรณาการ ตามลำดับ ด้านความเหมาะสมของ การนำหลักสูตรฝึกอบรมไปใช้ พบว่า หลักสูตร ฝึกอบรมครูเพื่อบูรณาการจริยธรรมในการจัดการ เรียนการสอนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษา ขั้น

พื้นฐาน พุทธศักราช 2551 มีความเหมาะสมใน ระดับมาก

ผลการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรฝึกอบรม หลังจากนำหลักสูตรฝึกอบรมไปทดลองใช้ในการ ฝึกอบรม ผู้วิจัยนำผลการประเมินมาวิเคราะห์ ปรับปรุงหลักสูตรฝึกอบรม เพื่อให้ได้หลักสูตร ฝึกอบรมฉบับสมบูรณ์ในด้านโครงสร้างของหลักสูตร ฝึกอบรม และในรายละเอียดที่เป็นองค์ประกอบของ หลักสูตรฝึกอบรมให้มีความถูกต้องเหมาะสม เพื่อ นำไปใช้เป็นหลักสูตรฝึกอบรมครูเพื่อบูรณาการ จริยธรรมในการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตร แกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยพิจารณาปรับปรุงในเรื่อง หลักการและเหตุผล ของหลักสูตรฝึกอบรม เขียนหลักการและเหตุผลใน การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมให้สอดคล้องกับ ความ ต้องการของครูผู้สอนระดับชั้นมัธยมศึกษา ที่ได้จาก การสำรวจในตอนต้นที่ 1 เนื้อหาของหลักสูตร ได้ ปรับปรุงภาษาโดยใช้ถ้อยคำที่กระชับและมีความ ชัดเจนยิ่งขึ้น กิจกรรมการฝึกอบรม ได้ปรับปรุง ภาษาให้มีความชัดเจน เข้าใจง่ายยิ่งขึ้น สื่อการ ฝึกอบรม ได้เพิ่มเติมเกี่ยวกับเอกสารที่ผู้เข้ารับการ ฝึกอบรมต้องการ ได้แก่ ตัวอย่างแผนการจัดการ เรียนรู้แบบบูรณาการจริยธรรมในแต่ละกลุ่มสาระ การเรียนรู้ การวัดและประเมินผล ได้ปรับปรุง เกี่ยวกับการประเมินผลงานการบูรณาการจริยธรรม ในการจัดการเรียนการสอนให้ชัดเจนเกี่ยวกับการ ประเมินงานกลุ่มหรืองานรายบุคคล เอกสาร ประกอบการฝึกอบรม ได้ปรับปรุงการใช้ภาษาใน หน่วยที่ 1 และหน่วยที่ 2 ให้มีความกระชับและ เหมาะสมกับเวลาในการฝึกอบรมมากยิ่งขึ้น

การอภิปรายผล

การวิจัยครั้งนี้ สามารถอภิปรายผล ดังนี้

1. องค์ประกอบของหลักสูตรฝึกอบรม มี 5 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) หลักการและเหตุผลของ

หลักสูตรฝึกอบรม 2) จุดมุ่งหมายของหลักสูตร
ฝึกอบรม 3) โครงร่างของหลักสูตรฝึกอบรม

4) วิธีดำเนินการฝึกอบรม 5) การวิเคราะห์และ
ประเมินผลการฝึกอบรม มีความเหมาะสม เนื่องจาก
ผู้วิจัยได้ศึกษาและวิเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่
เกี่ยวข้อง ตามแนวคิดของ Posner [9] ว่าทุก
หลักสูตรไม่ว่าจะเป็นการออกแบบในลักษณะใดก็
ตาม จะประกอบด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่งมีความ
ต่อเนื่องและสอดคล้องกันอยู่ 3 ส่วน ได้แก่

- 1) จุดมุ่งหมายทั่วไปและจุดมุ่งหมายเฉพาะ
- 2) เนื้อหาสาระและประสบการณ์เรียนรู้ 3) การ
ประเมินผล และแนวคิดของ Armstrong [10] ว่า
องค์ประกอบของหลักสูตรประกอบด้วย 4 ประการ
คือ 1) จุดประสงค์ 2) เนื้อหาวิชา 3) ประสบการณ์
การเรียนรู้ และ 4) การประเมินผล และแนวคิดของ
สมิตรา พงศธร [11] ว่ามีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ
1) จุดมุ่งหมาย 2) เป้าหมาย 3) วัตถุประสงค์
4) เนื้อหาวิชา 5) กิจกรรมการเรียนการสอน และ
แนวคิดของ ชัยวัฒน์ สุทธิรักษ์ [5] ว่าองค์ประกอบ
ของหลักสูตรมี 3 ประการ คือ 1) จุดมุ่งหมายทั่วไป
และจุดมุ่งหมายเฉพาะ 2) เนื้อหาสาระและ
ประสบการณ์การเรียนรู้ 3) การประเมินผล และ
แนวคิดองค์ประกอบของหลักสูตรฝึกอบรมของ วิชัย
วงษ์ใหญ่ [12] ประกอบด้วยส่วนสำคัญ 5 ส่วน คือ
1) หลักการและเหตุผลหลักสูตรฝึกอบรม 2)
วัตถุประสงค์ของหลักสูตรฝึกอบรม 3) โครงสร้าง
ของหลักสูตรฝึกอบรม 4) วิธีดำเนินการฝึกอบรม
5) การวัดและประเมินผลการฝึกอบรม สอดคล้องกับ
เนื้อหาที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่พบว่า
แนวคิดการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมใน 5
องค์ประกอบ ได้แก่ หลักการและเหตุผลหลักสูตร
ฝึกอบรม จุดมุ่งหมายของหลักสูตรฝึกอบรม
โครงสร้างของหลักสูตรฝึกอบรม วิธีดำเนินการ
ฝึกอบรม การวัดและประเมินผลการฝึกอบรม ซึ่ง

แต่ละองค์ประกอบมีความเหมาะสม สามารถ
นำไปใช้จัดฝึกอบรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ผลการตรวจสอบโครงสร้างหลักสูตร
ฝึกอบรม ที่พบว่า หลักสูตรฝึกอบรมมีความ
เหมาะสม ครอบคลุมเนื้อหาที่จะนำมาใช้จัดฝึกอบรม
เนื่องจากผู้วิจัยได้นำผลสรุปที่ได้จากการศึกษาและ
วิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานมากำหนดเป็นโครงสร้างของ
หลักสูตรฝึกอบรม คือ หลักการและเหตุผลของ
หลักสูตรฝึกอบรม จุดมุ่งหมายของหลักสูตร
ฝึกอบรม โครงสร้างของหลักสูตรฝึกอบรม การวัด
และประเมินผลการฝึกอบรม เครื่องมือที่ใช้วัดและ
ประเมินผล เกณฑ์การประเมิน ซึ่งสอดคล้องกับ
งานวิจัยของ วิเชียร อินทรสมพันธ์ [13] เสนอ
องค์ประกอบของหลักสูตรฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้าง
สมรรถภาพการบูรณาการจริยธรรมในหลักสูตร
การศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับครูมัธยมศึกษา
ประกอบด้วย สภาพปัญหาและความจำเป็น
หลักการ เป้าหมาย จุดมุ่งหมาย เนื้อหา กิจกรรม
การฝึกอบรม การวัดและประเมินผลหลักสูตร และ
สอดคล้องกับงานวิจัยของ มุกดา อองกุลนะ [14]
และศรัณยา แสงหิรัญ [8] ที่กำหนดองค์ประกอบ
ของหลักสูตรฝึกอบรมที่เป็นแนวทางเดียวกันคือ
การวิเคราะห์สภาพปัญหาและความจำเป็นการ
กำหนดวัตถุประสงค์ เนื้อหา กิจกรรมการฝึกอบรม
สื่อการฝึกอบรม และการประเมินผลการฝึกอบรม
สามารถนำไปใช้ได้จริง เหมาะสมกับผู้เข้ารับการ
ฝึกอบรม และสามารถประเมินได้ และสอดคล้องกับ
แนวคิดของ Fisher and other [15] ที่ว่าการพัฒนา
หลักสูตรฝึกอบรมให้มีประสิทธิภาพนั้น จะต้อง
พัฒนาให้เป็นระบบ ซึ่งเป็นขั้นตอนวงจรการ
ฝึกอบรม ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอน
ประเมิน ขั้นตอนฝึกอบรม และขั้นประเมินผล และ
ส่วน Stone [16] ได้เสนอกระบวนการพัฒนา
บุคลากรโดยใช้การฝึกอบรมเชิงระบบ ประกอบด้วย
4 ขั้นตอน ได้แก่ การวางแผนการฝึกอบรม การ

จัดการฝึกอบรม การปฏิบัติการฝึกอบรม และการติดตามและประเมินผลการฝึกอบรม สอดคล้องกับผลการสนทนากลุ่ม (Focus Group) จากผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจสอบโครงร่างของหลักสูตรฝึกอบรม ที่พบว่า หลักสูตรฝึกอบรมมีความเหมาะสมและครอบคลุมในทุกรายละเอียด สามารถนำไปใช้ฝึกอบรมได้ รวมทั้งเสนอความคิดเห็นว่าควรพัฒนาจริยธรรมของนักเรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์

3. ผลการตรวจสอบประสิทธิภาพของ

หลักสูตรฝึกอบรม ในด้านความรู้ ความสามารถ และความเหมาะสมของการนำหลักสูตรฝึกอบรมไปใช้ ในด้านความรู้ ที่พบว่า ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความรู้เพิ่มขึ้น จากการทดสอบความรู้ก่อนและหลังการฝึกอบรม โดยมีค่าเฉลี่ยของคะแนนทดสอบความรู้หลังทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรมสูงกว่าก่อนทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ซึ่งผลการวิจัยสอดคล้องกับผลงานวิจัยของหลายท่านที่ได้พัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม เพื่อใช้ประโยชน์หลากหลายสาขา ผลการฝึกอบรมปรากฏว่า หลังการฝึกอบรมแล้ว ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีค่าเฉลี่ยคะแนนทดสอบหลังการฝึกอบรมสูงกว่าก่อนการฝึกอบรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 อาทิ งานวิจัยของ วิเชียร อินทรสมพันธ์ [13] พบว่า สมรรถภาพการบูรณาการจริยธรรมในหลักสูตรหลังทดลองใช้หลักสูตรมากกว่าก่อนทดลองใช้หลักสูตร อย่างมีนัยสำคัญ ทางสถิติที่ระดับ.01 และงานวิจัยของ ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์ [5] พบว่า ความรู้ ความเข้าใจในการจัดการเรียนการสอนตามสภาพจริง โดยผ่านกระบวนการวิจัย หลังการฝึกอบรมสูงกว่าก่อนการฝึกอบรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ด้านความสามารถของผู้เข้ารับการฝึกอบรม ที่พบว่า ผู้เข้ารับการฝึกอบรม มีคะแนนความสามารถผ่านเกณฑ์คะแนนร้อยละ 80 ทุกหัวข้อ โดยมี

ความสามารถจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมาคือความสามารถวัดและประเมินผลการเรียนรู้แบบบูรณาการ ความสามารถจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบบูรณาการ และความสามารถจัดทำหน่วยการเรียนรู้แบบบูรณาการ ตามลำดับ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการให้ความรู้ความเข้าใจในหลักเกณฑ์ที่ถูกต้อง เป็นส่วนหนึ่งของการส่งเสริมให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมให้มีความรู้ ความสามารถบูรณาการจริยธรรมในการจัดการเรียนการสอนให้ดียิ่งขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ มุกดา อองกุลนะ [14] ได้พัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนโรงเรียนบ้านไร่วิทยาคม พบว่า คณะครูและนักเรียนมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก และงานวิจัยของ ศรัณยา แสงหิรัญ [8] พบว่า ผู้รับการฝึกอบรมหลักสูตรฝึกอบรมครูโรงเรียนอาชีวศึกษาเอกชน เพื่อให้มีคุณลักษณะสู่การเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ มีความพึงพอใจในหลักสูตรฝึกอบรมอยู่ในระดับมาก

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำหลักสูตรฝึกอบรมไปใช้

1.1 ควรปรับปรุงทางด้านเนื้อหาที่สอดคล้องกับกลุ่มสาระการเรียนรู้ในระดับชั้นประถมศึกษา โดยเฉพาะตัวอย่างของการบูรณาการจริยธรรมในกลุ่มสาระการเรียนรู้ที่แตกต่างกันออกไป จะช่วยส่งเสริมให้ครูผู้สอนได้มีการพัฒนาทั้งทางด้านความรู้ ความเข้าใจ และความสามารถได้ดียิ่งขึ้น

1.2 ก่อนนำหลักสูตรฝึกอบรมไปใช้ ควรศึกษาความคิดรวบยอดเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจในการบูรณาการในการจัดการเรียนการสอนให้ชัดเจน เพื่อจะได้มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง

วารสารบริหารการศึกษา มศว
ปีที่ 12 ฉบับที่ 22 มกราคม – มิถุนายน 2558

69

และสามารถดำเนินการฝึกอบรมได้บรรลุตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ในหลักสูตร

1.3 ควรเตรียมความพร้อมของผู้เข้ารับการฝึกอบรมก่อนเข้ารับการฝึกอบรม เพื่อให้ทราบแนวทางการปฏิบัติเกี่ยวกับการฝึกอบรม เป็นการเตรียมความพร้อมก่อนการฝึกอบรม

1.4 ควรเพิ่มวิทยากรในด้านการปฏิบัติการให้มากขึ้น โดยเฉพาะในขั้นตอนการปฏิบัติการ

1.5 การนำหลักสูตรฝึกอบรมไปใช้เฉพาะบางส่วนนั้น ควรศึกษาและปรับปรุงในส่วนของเอกสารความรู้ ความเข้าใจ และเอกสารการจัดกิจกรรมใบงานให้เหมาะสมก่อนนำไปใช้

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรนำรูปแบบและวิธีการของหลักสูตรฝึกอบรมที่พัฒนาขึ้นไปใช้ในการวิจัยและพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมอื่น ๆ หรือใช้กับการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมครูเพื่อบูรณาการจริยธรรมในการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 สำหรับครูผู้สอนระดับอื่น

2.2 ควรมีการวิจัยติดตามผลการนำหลักสูตรฝึกอบรมครูเพื่อบูรณาการจริยธรรมในการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ของครูที่เข้ารับการฝึกอบรม เพื่อติดตามผลการนำความรู้ความเข้าใจและความสามารถไปใช้ได้จริง

2.3 ควรมีการวิจัยเพื่อประเมินการเรียนรู้ ความสามารถและพฤติกรรมการสอนของครูซ้ำอีกครั้งหนึ่ง เพื่อติดตามความคงทนของการเรียนรู้ ความสามารถและพฤติกรรมในการปฏิบัติงานของครู

เอกสารอ้างอิง

- [1] กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). *หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ : การศาสนา.
- [2] พรศิริ กองนวล และคณะ. (2550). “การพัฒนา รูปแบบการจัดประสบการณ์เพื่อส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมสำหรับเด็กปฐมวัยโดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม. *รายงานวิจัยโครงการวิจัยเฉลิมพระเกียรติ เนื่องในโอกาสมหามงคลพระชนมพรรษา 80 พรรษา วันที่ 5 ธันวาคม 2550*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.
- [3] เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2546, กรกฎาคม-กันยายน). “การพัฒนาคุณลักษณะคนไทยที่พึงประสงค์ : อนาคตที่ชาติต้องการ. *วารสารมองไกล TFD*. 10 (3): 16-18.
- [4] Lampkin, Angela. (2008, February). “Teacher as Role Models Teaching Character as Moral Virtues,” *JOPER*, 79 (2) : 279.
- [5] ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์. (2552). *การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมการจัดการเรียนการสอนตามสภาพจริงโดยผ่านกระบวนการวิจัยสำหรับครูใน สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน*. ลพบุรี : คณะครุศาสตร์. มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.
- [6] เพ็ญแข ประจวบจันทน์. (2551). *การยกระดับคุณธรรม จริยธรรมของสังคมไทย เพื่อการปฏิรูปสังคม : แนวทางและการปฏิบัติ*. สืบค้นเมื่อ 17 กันยายน 2556, เข้าถึงได้จาก <http://www.Ocsc.go.th/ocsc/th/files/BRD-Research/51006.pdf>

วารสารบริหารการศึกษา มศว
ปีที่ 12 ฉบับที่ 22 มกราคม – มิถุนายน 2558

70

- [7] วรวุฒิ จิรสัจจิตธรรม. (2553). การพัฒนาหลักสูตรเสริมเพื่อพัฒนาทักษะภาวะผู้นำเยาวชนในโรงเรียนอาชีวศึกษาคาทอลิก. ปรินญาณิพนธ์ ปรินญาณดุชฎีบัณฑิต. สาขาการบริหารการศึกษา. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- [8] ศรีธญา แสงหิรัญ. (2553). การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมครูโรงเรียนอาชีวศึกษาเอกชน เพื่อให้มีคุณลักษณะสู่การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้. ปรินญาณิพนธ์ปรินญาณดุชฎีบัณฑิต. สาขาการบริหารการศึกษา. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- [9] Posner, Gorge J. (1992). *Analyzing the Curriculum*. New York : McGraw Hill.
- [10] Armstrong, David G. (2003). *Curriculum Today*. New Jersey : Merrill Prentice Hall.
- [11] สุมิตรา พงศธร. (2550, กุมภาพันธ์ – เมษายน). “สรุปเรื่องของหลักสูตร,” *วารสารสภาการคาทอลิกแห่งประเทศไทย*. 7 (9) :15-23.
- [12] วิชัย วงษ์ใหญ่. (2550). *ความหมายของหลักสูตร*. สืบค้นเมื่อ 19 กันยายน 2555, จาก <http://learners.in.th/blog/araya1>
- [13] วิเชียร อินทรสมพันธ์. (2546). การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างสมรรถภาพการบูรณาการจริยธรรมในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับครูมัธยมศึกษา. ปรินญาณิพนธ์ ปรินญาณดุชฎีบัณฑิต. สาขาการวิจัยและพัฒนาหลักสูตร. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- [14] มุกดา อองกุลนะ. [ออนไลน์]. (2551). การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนโรงเรียนบ้านไร่พิทยาคม. สืบค้นเมื่อ 30 พฤศจิกายน 2555, จาก <http://www.gotoknow.org/blogs/posts/343080>
- [15] Fisher, Cynthia D., Schoenfeldt, Lyle, F.; and Shaw, James B. (1996). *Human Resource Management*. Boston : Houghton Mifflin.
- [16] Stone, Raymond J. (1998). *Human Resource Management*. (3rd ed). Singapore : Jacaranda Wiley.